

urbana nadgradnja značajki i pomno korištenih prirodnih osobitosti terena, prilagođavajući se maksimalno njegovim nesumnjivim prednostima i vrijednostima.

Takva urbanizacija u vjekovnoj sprezi, a ne konfrontaciji, s prirodom mogla je stvoriti u kontinuitetu do danas očuvati *najdragocjenije svjedočanstvo povijesti i kulture jednog naroda — odraz sveukupnog života u prostoru.*

Prostorno planiranje i tradicijsko graditeljstvo

Želimir Laszlo

Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb

Posljednjih nekoliko desetljeća svjedoci smo ubrzanog procesa urbanizacije. Stanovnici sela masovno odlaze u gradove. Gradovi bujaju, guše se, nagomilavaju se komunalni, ekološki i mnogi drugi problemi. Život u gradu postaje predmetom opće pažnje i istraživanja. Stoga ne čudi velika važnost koju je stekao urbanizam u našem društvu. Naravno, ne možemo biti, niti jesmo, zadovoljni izgledom naših gradova, a ni kvalitetom života u njima, ali izlaz, između ostalog, tražimo u njihovom boljem prostornom planiranju, što samo potvrđuje značaj urbanizma. Ali, što je sa selom. U nas postoje mnogi urbanistički instituti i zavodi, a njihovo ime već samo po sebi kazuje koliko je urbanizam vezan za gradove. Tako npr. Urbanistički institut Hrvatske izrađuje prostorni plan općine Ozalj, iako u toj općini zapravo i nema gradova. Naravno, nije problem u nazivlju; to je samo izraz orijentacije na planiranje gradova, a zapostavljanje planiranja sela. Da bi selu trebalo posvetiti znatno više pažnje, jasno je kao dan, a to ćemo potkrijepiti podatkom da je u Zajednici općina Zagreb 1971. g. bilo ukupno 1057 naselja: 10 gradskih, 101 mješovitih i 946 seoskih. Može li se dopustiti da se tih 946 seoskih naselja prostorno razvija ili propada stihijski. Trebalo bi istražiti i znati koje su socijalne, ekološke, privredne i mnoge druge štete koje nastaju zbog nedostatka prostornog planiranja. Da ih ima, u to ne treba sumnjati.

Izradom prostornih planova gradova nastoje se zaštititi, od propasti ili oštećenja, stare urbane jezgre, slika (dojam) nekog grada i neke njihove specifičnosti. Barem u planovima,

iako se u praksi ponegdje to i ne provodi, zaštita kulturne baštine zauzima vidno mjesto. Međutim, kada se radi o selu, takvih planova gotovo da i nema, iako i ono ima specifičan tradicijski prostorni raspored, iskustvom verificiran najbolji način smještaja u pejzaž, te mnoštvo objekata koji su značajni za našu kulturu u baštinu. I ne samo to; kad su naši stari birali mjesto za gradnju kuće i gospodarskih objekata, pazili su na raspored objekata unutar okućnice, tako da on bude funkcionalan i podređen poljoprivrednoj djelatnosti; mislili su i na konfiguraciju tla, na smjer vjetrova, na ukrašavanje kuća i na još mnogo sitnica. Radi se o stoljećima taloženim iskustvima, a mi bismo i danas mogli štošta naučiti od njih.

U novije vrijeme spoznaja o vrijednostima tradicionalne prostorne organizacije sela, kao i o vrijednostima i ljepoti tradicijske arhitekture, postaje sve prisutnija, iako se, istini za volju, radi o prvim nesigurnim koracima. Stoga raduje potez Urbanističkog instituta Hrvatske (URBIH) koji izrađuje prostorni plan za Zajednicu općina Zagreba (ZOZ). URBIH je naime pozvao i predložio Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture da izradi Osvrt na zaštitu tradicijskog graditeljstva na području Zajednice općina Zagreb. Republički zavod je izradio Osvrt i sada treba pričekati i vidjeti koliko će on pomoći, ili koliko uopće može pomoći, boljem prostornom planiranju sela.

Nemoguće je u nekoliko riječi prepričati što spomenuti Osvrt sadrži, ali je zato moguće istaći neke teze i spoznaje koje se u njemu zastupaju. Jedna od tih teza temelji se na uočenoj povezanosti tipova seoskih naselja s geografskom konfiguracijom tla. Tako je područje ZOZ-a podijeljeno na tri »zone«: I — Gornju Posavinu, Donje Pokuplje, Turopolje i Moslavinu; II — Zagorje i Prigorje i III — Žumberak. Sela u tim zonama međusobno se razlikuju, po tipu prostorne organizacije a predlaže se da se upravo prostornim planom stvore uvjeti za očuvanje tipičnog prostornog rasporeda sela. Ne samo zato što je on tradicionalan, dakle ne samo s konzervatorskog gledišta, nego i zato što je on izvrsno prilagođen tlu, što u funkcionalnom smislu odgovara tipu poljoprivredne djelatnosti i što bi se time uspjelo očuvati pejzažne karakteristike nekog područja. Nitko, naravno, nema ništa protiv novogradnje, ali ona ne bi smjela narušavati naslijeđeni sklad.

Zaštiti slike naselja posvećuje se u Osvrtu velika pažnja. Polazi se od toga da bi se propisivanjem određenih uvjeta gradnje u ruralnim naseljima moglo u znatnoj mjeri očuvati slika tradicionalnog naselja. Neorganizirana, ružna, tradiciji suprotna, nametljiva novogradnja (naročito agresivna »vikendaška«) mogla bi se spriječiti uvjetovanjem gradnje nekim građevnim elementima koji su karakteristični za tradicijsku gradnju neke regije, ali koji se mogu koristiti i u suvremenoj arhitekturi. Spomenut ćemo neke od tih elemenata: tradicionalni pravokutni izduženi tlocrt, poštovanje tradicionalne parcelacije, poštovanje tradicionalne orijentacije objekata, poštovanje proporcija tradicionalne kuće, poštovanje tradicionalnog nagiba krova i sl. Za svaku »zonu« postoje, dakako, i specifični uvjeti. Da to ilustriramo jednim primjerom, spomenut ćemo samo mogućnost da se propisivanjem nagiba krova stambenih kuća ili vikendica mogu izbjeći oni toliko u vikendaša obiljubljeni »alpski krovovi«, koji su »kao gljive poslije kiše« preplavili područje u kojem im nema mjesta; Zagorje.

U Osvrtu se dosta pažnje posvećuje i uže konzervatorskoj temi: zaštiti tradicijske arhitekture kao spomenika kulture. Izrađen je preliminarni prijedlog zaštite nekih sela i objekata bilo »in situ«, bilo preseljenjem u etnonaselja.

Analizom dokumentiranosti tradicijskog graditeljstva došlo se do zaključka da za neke velike regije na području ZOZ-a, ne samo da nema dokumentacije o etnografski obrađenim selima nego da za velik dio područja nema ni osnovne evidencije. Postoje, dakle, etnografski i konzervatorski potpuno neistražena područja, barem za onu svrhu koja je potrebna za prostorno planiranje. O takvim područjima i o selima u njima ne mogu se donositi sudovi, zaključci ili prijedlozi, sve dotle dok se s etnografskog i konzervatorskog gledišta ne obrade i dokumentiraju. To su »bijele zone« i one su nesumnjivo ozbiljna prepreka dobrom prostornom planiranju, ali su ujedno i izazov i službi zaštite spomenika kulture i drugim stručnim ustanovama, ali i društveno-političkoj zajednici, da se priskrbe sredstva, organiziraju ekipe i teren stručno obradi. Naše društvo još uvijek nije u potpunosti definiralo ciljeve i poželjni razvitak gradova, a pogotovo sela. Možemo slobodno tvrditi da se sela razvijaju uglavnom stihijno. Istovre-

meno razumljivo je da se prostorno planiranje sela ne može osloniti samo na planiranje zaštite tradicijske arhitekture, već da se mora temeljiti na sociološkim, poljoprivrednim i drugim istraživanjima, spoznajama i mogućnostima, ali je isto tako neosporno da se u planiranju razvoja sela ne bi smjelo zaobilaziti zaštita kulturne baštine sela. Stoga se treba nadati da će suradnja između onih koji brinu o prostornom planiranju i onih koji brinu o zaštiti tradicijskog graditeljstva — biti nastavljena na obostranu i opću korist.

■

Etnološka istraživanja u Moslavini

Dunja Mliošević-Zelić

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb

Poznato je da se već duži niz godina sprovodi akcija pod nazivom »Istraživanje i fiksiranje stanja etnoloških spomenika u cilju prikupljanja dokumentacije i proučavanja mogućnosti njihove zaštite na području SR Hrvatske«. Inicijator akcije je Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, a odvija se uz suradnju svih zavoda za zaštitu spomenika kulture u SR Hrvatskoj.

U rujnu 1981. g. akcijom je bilo obuhvaćeno područje Moslavine; točnije, predviđenim planom obuhvaćene su četiri općine: Ivanić-Grad, Čazma,

Kutinsko Selo — Kutina ul. Radićeva 108. Učestala pojava Novogradnja napravljena iza kuće prouzročit će rušenje starog čardaka. Foto: Igor Nikolić

Kutina i Garešnica. Kako su to prilično velike općine, selekcijom su odabrana pojedina naselja u svakoj navedenoj općini i izvršena je osnovna evidencija i inventarizacija objekata narodnog graditeljstva. Istraživanje spomeničkih vrijednosti seoskih cjelina i zasebnih stambenih objekata zamišljeno je da se sprovodi radom ekipe interdisciplinarnog sastava (interdisciplinarnost podrazumijeva visok stupanj znanstvene specijalizacije u okviru posebnih područja izučavanja, prethodno utvrđen plan istraživanja i nivo sinteze rezultata). Takav

sastav ekipe daje izvjesnu garanciju objektivnijeg ocjenjivanja spomeničkog značenja objekta. Na prikupljanju i ispitivanju terenske građe radila je ekipa sastavljena od etnologa (kustosa i konzervatora), arhitekata i fotografa. Napominjem da se pokazala potreba za sudjelovanjem povjesničara i povjesničara umjetnosti, kao i učešće studenata etnologije i arhitekture, što zbog ograničenih sredstava ovaj put nije bilo moguće. Pri obilasku naselja izvršeno je prikupljanje građe putem evidencionih kartica (upitnika), posebno za svaki objekt ili cjelinu. Na osnovu ovog rada odabran je određen broj objekata, koji su kasnije arhitektonski snimljeni, dok je fotografsko snimanje bilo obavljeno u prvoj fazi rada, prilikom evidentiranja. Etnolozi-kustosi ispitivali su podatke o tradicijskim predmetima koji pripadaju pojedinačnom objektu (bez obzira da li su u funkciji ili ne), i istovremeno je izvršen otkup.

Etnolozi-konzervatori obrađivali su nepokretne objekte. Osnovni podaci, kao što su smještaj u odnosu na naselje, orijentacija pročelja, građevni materijali, tehnika gradnje, podaci o graditeljima i sl. upotpunjavali su potrebna saznanja za što preciznije definiranje spomeničkih vrijednosti objekta.

Etnološkim tumačenjem objekta, tj. objašnjenjem unutrašnje funkcionalnosti objekta, kao i tumačenjem razvoja cjeline kuće i pojedinih detalja uređenja i opreme, etnolog obrazlaže za-

Osekovo 63 — Drvena prizemnica. Foto: Igor Nikolić

